

svojiim kolegama iz završnih razreda gimnazije. Učenici se mogu natjecati dvije godine za redom, no ako pobijedi učenik koji je i protekle godine (kao učenik trećeg razreda) pobijedio, nagrada će biti uručena prvom sljedećem učeniku. Dakako, sve s ciljem da se što većem broju učenika pruži mogućnost dobitka prve nagrade – petodnevno boravka u Grčkoj.

Na spomenutom sastanku koordinatora također su dogovorene i teme natjecanja, prema kanonu autora i djela – što je svaki koordinator iznio da se obrađuju prema programu klasičnih gimnazija u njegovoj zemlji.

Ovogodišnja tema natjecanja bio je Ksenofontov tekst iz *Memorabilia* 2.1.22-23. Osim prijevoda teksta učenici su odgovarali na pitanja razumijevanja i teksta, poznavanja sintakse i vokabulara, te su pisali esej na temu Odnos mladih prema starijima u antici i danas.

Po prvi puta ove godine, zajedno s učenicima Hrvatske, na natjecanju su sudjelovali i učenici Franjevačke klasične gimnazije iz Visokog u Bosni i Hercegovini.

Na natjecanju je ukupno sudjelovao 51 učenik i to 45 učenika iz 8 hrvatskih klasičnih gimnazija iz Zagreba, Splita, Sinja, Dubrovnika, Osijeka i Slavenskog Broda, te 6 učenika iz 1 klasične gimnazije Bosne i Hercegovine.

Lokalna komisija je odabrala po jedan najbolji rad iz svake škole, a centralna komisija grčkih klasičnih filologa pri Ministarstvu prosvjete i religije je među tim radovima odabrala najbolji rad pojedine zemlje. Ovogodišnjim laureatima proglašen je Marin Vukšić, učenik trećeg razreda Privatne klasične gimnazije u Zagrebu i Ivan Dilber, učenik četvrtog razreda Franjevačke klasične gimnazije iz Visokog. Oni su sa svojim mentorima, prof. Davidom Bronzović-Švenda, profesoricom klasičnih jezika u Privatnoj klasičnoj gimnaziji i fra Ivicom Studenovićem, profesorom klasičnih jezika u Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Visokom na samom početku nove školske godine, od 1. do 5. rujna boravili u Grčkoj, gdje su im na svečanosti pod pokroviteljstvom (tadašnjeg) Premijerag. Konstantinosa Karamanlisa bile uručene priznanja. Naravno da je najveća nagrada učenicima sam vrlo bogato organiziran petodnevni boravak u Grčkoj, koji će im ostati kao prekrasna trajna uspomena koju će pamtili cijeli život.

Budući da je vrlo teško od toliko mnogo radova iz jedne zemlje izdvojiti samo jedan najbolji, ove je godine grčka komisija izdvojila još tri izuzetna rada za koje će posebne diplome biti uručene i učenicima: Ani Šušnjari, učenici Franjevačke klasične gimnazije iz Sinja, Ani Pleša, učenici Isusovačke klasične gimnazije iz Osijeka i Martinu Čuturi, učeniku Nadbiskupske klasične gimnazije iz Zagreba. Svim ostalim učenicima bit će dodijeljene diplome za sudjelovanje.

Na kraju ovog kratkog prikaza čestitamo svim učenicima sudionicima na pokazanom zavidnom poznavanju grčkog jezika i civilizacije, a njihovim mentorima na trudu i uspješnom prenošenju ljubavi prema antičkome svijetu, uz poziv da i dalje bodre svoje učenike i potiču ih da u što većem broju sudjeluju na natjecanju, jer – kao što nam kazuje stoljetni olimpijski duh – već je sudjelovanje samo po sebi čast i nagrada.

Maja Rupnik-Matasović Zločesti bogovi

»*Gods behaving badly*«,

Marie Phillips; Little, Brown and Company, New York, 2007.;
ISBN 978-0-316-06762-1, 293 str.

Zamislite da grčki bogovi žive u suvremenom Londonu. To je ideja na kojoj se zasniva roman Marie Phillips, *Gods behaving badly* (*Zločesti bogovi*), objavljen u prosincu 2007. u izdanju Little, Brown and Company. Mladoj Londončanki (rođena je 1976.g.) to je prvi roman. Ona je studirala antropologiju i može nama, čiji su predmet zanimanja klasični jezici, pokazati koliko čovjek može dobiti ako izade iz okvira znanstvenih knjiga vezanih usko uz svoju struku.

Ako vam je teško prihvatiti ideju grčkih bogova u modernom svijetu, razumijem. I meni je bilo. Prva tri poglavlja. Nakon toga radnja postane toliko opčinjavajuća da se više ne stigne razmišljati o sitnicama koje smetaju. Da, istina je da Artemida, zaštitnica mladunčadi zvijeri i ljudi, ona Artemida koja kod Eshila traži od Agamemnona da joj žrtvuje kćerku u zamjenu za sve nevine živote koji će stradati u trojanskom ratu, ta Artemida ne bi mogla mirno s prozora gledati kako dvojica starijih dječaka mlata mlađega. Istina je da u cjelokupnoj grčkoj mitologiji nije poznato da su Apolon i Afroditica ikad imali seksualnu vezu koja je u knjizi jedan od glavnih pokretača radnje. Ali takvi su detalji teško primjetni u duhovitoj i napetoj cjelini knjige. Uostalom, to i nije knjiga pisana za stručnjake. I to je jedan od razloga što ju, pogotovo meni koji je mitologija postala posao, čini očaravajućom. Podsjeća koliko je mitologija bila i može biti zabavna.

Neću puno o radnji, jer drugi dio čari knjige leži u njenoj nepredvidivosti. Tek ukratko o zapletu: većina olimpskih bogova živi u trošnoj londonskoj kući i iz neobjašnjivih razloga imaju tek ograničenu količinu moći. Naime, moći im slabe i ne mogu predvidjeti kada će im potpuno nestati ili kako da ih vrate, unatoč svesrdnim nastojanjima Atene. Problemi nastaju kad Apolon odluči pokrenuti vlastiti TV-show u kojem bi ljudima proricao budućnost. U isto vrijeme Afroditica mu se, uz nerado danu pomoć Erosa, odlučuje osvetiti zato što joj je jednom odbio svojom moći zagrijati vodu za tuširanje. Iz tih dviju naizgled beznačajnih odluka ispreplet će se niz događaja dostojan najpoznatijih grčkih mitova: bogovi koji preko smrtnika napakošćuju jedni drugima, Zeuseve munje koje udaraju iz vedra neba, junaci koji silaze u podzemni svijet kako bi na gornji svijet vratili svoje najdraže...

Detalji neophodni za razumijevanje, a možda nepoznati onima koji nisu odrasli čitajući grčke mitove umjesto priča za laku noć (a to vrlo vjerojatno čini veliku većinu stanovništva modernog svijeta) dani su neupadljivo. Zato je knjiga čitljiva svima, a ne sadrži dijelove objašnjavanja ili poučavanja koji bi radnju usporavali i činili ju dosadnom.

Upravo zbog te svoje nenametljivosti i duhovitosti knjiga može biti zanimljiva i onima kojima je grčka mitologija nešto čime su ih gnjavili profesori latinskog u srednjoj školi ili profesori povijesti starog vijeka na fakultetu, kao i onima koji su prepričavanje mitova uvijek doživljavali kao dobrodošao odmor od »štrebanja« latinskih deklinacija i/li povijesnih godina. S druge strane, klasičnim filolozima ona može poslužiti kao odličan podsjetnik da Grcima u antici mit nije bio priča zadana i ustaljena od početka do kraja. Mi smo danas odgojeni na pričama iz grčke mitologije i navikli da pričamo drugih naroda uvijek gledamo kroz prizmu sličnosti ili razlike prema legendama koje su oblikovale europsku kulturu. Međutim, među Grcima su postojale tek okvirne crte oblikovane u legendama pojedinih krajeva, koje su kasnije pisci prilagođavali svojim ciljevima. Zeusovom se ženom u njegovom svetištu u Dodoni zvala Diona (po nekim mitovima Afroditina majka), a ne opće poznata Hera. Za Tezeja nikad nije bilo potpuno jasno tko mu je otac, Egej ili Posejdon, i vrlo je vjerojatno da su u mit poprilično intervenirali Atenjani kako bi svom omiljenom junaku omogućili da se poziva i na atensko kraljevsko porijeklo i na božansku krv u sebi. Grčka je religija imala svoja određena sveta mjesta, određene obrede – bogoslužja, žrtvovanja, svetkovine, proricanja, određene formule zakletvi, molitvi i uroka. Međutim, grčki bogovi nikad se nisu mogli utrpiti u strogo određene ladice, nikad nisu bili određeni ni konačnim brojem, niti funkcijama, niti pričama koje su kolale o njima. U grčkoj književnosti mitovi su bili predlošci na kojima su se stvarala originalna umjetnička djela. Upravo se to dogodilo i u ovoj knjizi: grčki su bogovi i priče o njima postali inspiracija za jednu duhovitu i zabavnu, posve sigurno originalnu priču. I kad se sjetimo svega što su razni Grci u raznim vremenima i raznim gradovima pričali o svojim bogovima, lako se pomiriti s idejom oslabljenih antičkih bogova u suvremenom svijetu. Tko zna, da Euripid živi danas, možda bi napisao ovo umjesto *Andromahe*.

U današnjem svijetu brzih informacija i holivudskih filmova pogotovo se mladima teško oduševljavati nijemim bijelim kipovima u vrlo zastarjeloj odjeći ili tekstovima davno mrtvih ljudi, pisanima nerazumljivim, a prevedenima ponekad teško razumljivim jezicima (ovo mi govori iskustvo rada sa studentima). Knjiga Marie Phillips uspjela je izbrisati tu barijeru vremena. Predstavila nam je bogove u odijelima i trenirkama, predstavila nam je inženjere, čistačice i diplomirane lingviste kao nove junake herojskih dogodovština. Omogućila nam je da likove iz drevnih vremena doživimo kao nešto svoje, otprilike rekonstruirajući osjećaj kojim su ih Grci doživljavali kao nešto svoje, nešto što je živjelo s njima i oko njih.

Vladimir Posavec

Goti, History Channel, 2003.,

Hrvatsko izdanje, Novi mediji, 2006.

DVD – i sa serijom dokumentarnih filmova programa History Channel, u hrvatskom izdanju zagrebačke kuće Novi mediji, pod zajedničkim nazivom Barbari ovog su se proljeća pojavili na kioscima. Navedena serija obuhvaća četiri DVD – a s četiri epizode naslovljene Huni, Mongoli, Goti i Vikinzi. U skladu s tematikom časopisa *Latina et Graeca* osvrnut ćemo se na treću epizodu serije posvećenu Gotima.

Odmah na početku nužno je naglasiti da se u svakom pogledu radi o najnekvalitetnijoj od četiri epizode navedene edicije. Ta je tvrdnja, koju ćemo morati podrobnije argumentirati, iznenađujuća uzme li se u obzir da su kao naratori angažirani neki od neupitnih znanstvenih autoriteta, kako za povijest Gota tako i za razdoblje kasnog Rimskog Carstva općenito, poput Petera Heathera, Ralpa Mathisena i Thomasa Burnsa. Navedeno bi trebalo shvatiti kao još jednu potvrdu da zvučna imena ne moraju uvijek biti i jamstvo za kvalitetu. Tako epizoda Goti, koja obrađuje razdoblje od hunske provala 375. godine do propasti vizigotskog kraljevstva u Hispaniji 711. godine, na žalost, vrvi banaliziranjem, uopćavanjem, stereotipima, kontradikcijama, a da o faktografskim pogreškama i ne govorimo. Ne nedostaje tu ni prešućivanja važnih događaja kao ni izostavljanja važnih, da ne kažemo i ključnih povijesnih ličnosti.

Kažimo stoga samo uvodno da ovaj filmski uradak obiluje povijesnim netočnostima, kao i već spomenutim banaliziranjem i stereotipima, u tolikom broju da njihovo nabranje i argumentirano pobijanje gubi svaki smisao. Stoga se, s obzirom na ograničeni prostor, najracionalnijim rješenjem čini tek ukazivanje na dio onih najkrupnijih propusta. Kako će se na neke od u filmu navedenih tvrdnji ipak trebati malo opsežnije osvrnuti, odlučio sam podijeliti ih i svrstati okvirno u tri grupe, ovisno o tipu propusta, što u pojedinim slučajevima ne isključuje i njihovo međusobno preklapanje. Prvu grupu zamjerki naslovio sam Nonsensi i stereotipi, u drugu sam svrstao faktografske netočnosti i krupne pogreške, dok sam u treću svrstao ono što su autori dokumentarca prešutjeli ili izostavili. No, prije no što prijedemo na redanje zamjerki, red je da u najkraćim crtama izložimo povijest Gota i njihovih odnosa s Rimskim Carstvom.

Iz svoje izvorne postojbine u južnoj Švedskoj Goti su se sredinom I. st. pr. Kr. prebacili na prostor oko donje Visle, a zatim se proširili protjerujući ili podvrgavajući tamnošnje narode, od kojih su najpoznatiji Vandali. Postupno su se do druge polovice II. st. prateći tok rijeke Dnjestra Goti spustili do pricrnomorskih ravnica, nastupajući pritom kao osvajači. Ubrzo po doseljavanju na sjeverne obale Crnoga mora Goti otpočnu s napadima na Carstvo, a upravo su njihovi prepadi bili jedan od glavnih razloga konačnog rimskog napuštanja provincije Dakije pedesetih godina III. stoljeća. Od polovice stoljeća Goti koriste unutrašnje neprilike i duboku krizu Carstva te učestalo provaljuju preko donjeg Dunava, a preko Crnoga mora napadaju i obale Male Azije.

Prva zabilježena provala Gota na rimski teritorij južno od donjeg Dunava odigrala se 241. godine, za vladavine cara Gordijana III. (238. – 244.). Suzbio ju je pretorijanski prefekt i zapovjednik Timesitej i Goti su protjerani sjeverno od dunavskog limesa. Na žalost, od smrti Pupijena i Balbina, Gordijanovih prethodnika na carskom tronu, nedostaju vrijedna svjedočanstva suvremenika i povjesničara poput Kasija Diona i Herodijana, pa smo za veći dio četvrtog stoljeća prisiljeni oslanjati se na manje vrijedne sumarne kompilacije kasnijeg vremena i prilično nepouzdanu carsku biografiju Historija Augusta.

Novu je gotsku provalu preko Dunava uspješno suzbio namjesnik provincija Mezije i Donje Panonije Kvint Decije Valerin 249. godine, posljednje godine vladavine cara Filipa Arapskog (244. – 249.). Pobjedničke su legije spomenutog namjesnika proglasile carem i zatim pod njegovim zapovjedništvom porazile i Filipove legije, a sam je Filip Arapski ubijen u bitki. Već sljedeće godine Goti ponovno prelaze Dunav i pljačkaju Trakiju. Pritom su sklopili sporazum s tračkim namjesnikom Titom Julijem Priskom, koji se proglasio carem, ali je ubrzo ubijen. Decijeva (249. – 251) kampanja protiv Gota 251. bila je uspješna, ali je nastojeći spriječiti gotsko povlačenje preko donjeg Dunava kod grada Abrita rimska vojska u lipnju iste godine upala u klopku i Decije je poginuo kao prvi rimski car koji je stradao u pohodu protiv vanjskog neprijatelja.

Decijev je nasljednik na carskom tronu Trebonijan Gal (251. – 253.) s Gotima sklopio mir, kako bi osigurao vlast, ali već sljedeće godine Goti su prekršili dogovoreni mir i upali na rimski teritorij. Ovoga puta porazio ih je namjesnik Gornje Mezije Marko Emilije Emilijan, koji je odmah potom od legija koje je poveo u pobjedu proglašen novim carem. Emilijan (kolovoz 253. – listopad 253.) je na čelu vojske žurno krenuo na Rim. Trebonijan Gal, zatečen brzinom Emilijanova napredovanja, ubijen je od vlastitih vojnika kod mjesta Interamna (današnji Terni) pedesetak kilometara sjeverno od Rima. Nove su gotske provale uslijedile redom 256., 262. – 263, a 267. prešli su preko Crnoga mora i opustošili Malu Aziju. Tom je prilikom opljačkan i spaljen Artemidin hram u Efezu, jedno od sedam čuda antičkog svijeta.

Do nove i dotad najveće provale Gota preko Dunava došlo je 268. godine, za vladavine cara Galijena (253. – 268.). U toj su provali zajedno s Gotima sudjelovali i Heruli. Iako Galijen nije stigao na vrijeme da bi Atenu spasio od pljačke i pustošenja, nanio je Gotima i njihovim saveznicima strahovit poraz kod grada Naisa (današnji Niš) u Meziji. U rujnu iste godine Galijen je ubijen u uroti, a uspješnu kampanju protiv Gota nastavio je sljedeće godine njegov nasljednik Klaudije II. (268. – 270.) Pobjede su caru dale pravo da vlastitom imenu pridoda nadimak Gotski (*Gothicus Maximus*). Sljedeće je godine Gotima pošlo za rukom pobijediti rimsku vojsku u Trakiji, ali je kužna pošast koja je pogodila gotsku vojsku omogućila Rimljanima konačnu pobjedu. Klaudije II. nije dugo uživao u velikom uspjehu jer je od iste kuge koja je poharala Gote u kolovozu i sam umro.

Iako su nakon poraza 270. godine napadi Gota na dunavsku granicu Carstva prestali na neko vrijeme, oni nisu, kako nas u to uvjeravaju autori filma, živjeli životom mirnih poljoprivrednika, već su svoje napade usmjerili na susjedne narode, ponajprije na Karpe i Bastarne, koji su pred njima izbjegli na prostor Trakije, gdje im je carska vlast dopustila naseljavanje. Nasrtajima na svoje tadašnje susjede Burgunde, Vandale i Gepide,

Goti su potakli njihovo preseljenje dalje prema zapadu. Novu veliku pobjedu nad Gotima ostvario je u Panoniji car Konstantin (307. – 337.) koji ih je 332. teško porazio i prisilio ih na sklapanje sporazuma kojim su i oni i neka druga germanska plemena s lijeve strane Dunava morali prihvatiti rimsko vrhovništvo. To je vrijeme kad se među gotskom rodovskom aristokracijom počela postupno izdvajati funkcija kralja, a među rodovskim prvacima su se vodili sukobi za pravo na navedenu funkciju. U filmu nije spomenuto da se u sporu oko kraljevske vlasti slabiji od pretendenta, kasniji kralj Fritigern, obratio caru Valensu (364. – 378.) tražeći vojnu pomoć, koju je i dobio. Fritigern je tom prilikom preuzeo i obvezu da zajedno s vlastitim pristašama prijeđe na kršćanstvo.

Upravo od Konstantinova vremena brojni su barbari, a među njima i Goti, stupali u rimsku vojsku, a kako bi se krajevi uz granicu, pogodeni depopulacijom uslijed čestih barbarskih provala i epidemija kuge naselili stanovništvom, vojna se služba barbara plaćala dodjeljivanjem zemljišta. U tom svjetlu treba promatrati i reformu rimske vojske na pogranične postrojbe (*limitanei, ripenses*) i mobilnu rezervu (*comitatenses*), započetu pod Dioklecijanom i definitivno uobličenu za Konstantinove vladavine.

Konačni sukob između Gota i Carstva otpočeo je 375. godine dolaskom na dunavsku granicu velikog broja Gota koji su bježeći pred Hunima zatražili odobrenje cara Valensa za naseljavanje na rimskom državnom teritoriju južno od Dunava. Valens im je odobrio prelazak Dunava i naseljavanje u Trakiji, ali je vrlo dvojbeno je li car uopće imao izbora. Da je zahtjev Gota kojim slučajem odbijen veliko je pitanje bi li rimska vojska mogla zaustaviti pokušaj njihova nasilnog prijelaza. Lokalni su državni činovnici potom u nastojanju da izvuku maksimalnu korist iz položaja u kojem su se Goti našli, iznuđivanjem, lihvaranjem i protuzakonitim utjerivanjem doveli do njihove pobune i pljačkaških prepada diljem Trakije, što je Valensa natjeralo na vojno djelovanje. Do velike bitke kod grada Hadrijanopola došlo je 9. kolovoza 378. godine. Rimska vojska kojom je osobno zapovijedao Valens pretrpjela je pravu katastrofu, a car je zajedno s većim dijelom vojske izgubio život na bojištu. Valensov suvladar Gracijan (367. – 383.) imenovao je za svoga suvladara na istoku Flavija Teodozija (378. – 395.), koji je nakon četverogodišnjeg ratovanja s Gotima 382. godine sklopio mir kojim su Goti dobili status saveznika i pravo naseljavanja te preuzeli obvezu služenja u rimskoj vojsci, ali ne pod zapovjedništvom carskih časnika već vlastitog kralja.

Teodozijevom smrću 395. godine, jedinstveno je Carstvo podijeljeno između dvojice njegovih sinova. Odlazak čvrstog i autoritativnog vladara naveo je kralja Alarika da sporazum sklopljen s Teodozijem smatra nevažećim, pa su Goti počeli s pljačkom diljem balkanskih provincija Carstva, a potom u dva navrata upali u Italiju, odakle ih je uspio potisnuti *magister militum* Zapada Stilihon. Nakon neuspjele opsade Rima, Alarik je iskoristio Stilihonovu smrt i pokolj germanskih vojnika u vojnoj službi Zapadnog Rimskog Carstva te 410. godine zauzeo i opljačkao Rim. Nakon toga Goti su se spustili na jug Apeninskog poluotoka, gdje je Alarik umro. Pod njegovim nasljednikom Valijom Goti su krenuli na sjever i provalili u južnu Galiju tražeći od Zapadnog Carstva da im prizna osvojeno područje. Carska ih je vlast uputila u Hispaniju sa zadaćom da iz te provincije izbace Vandale i Svebe. Na taj su način Goti zavladaali jednom od najbogatijih rimskih provincija, što im je carska vlast u konačnici i priznala. S vremenom se za tu

zapadnu grupaciju Gota ustalio naziv Vizigota (Zapadni Goti), za razliku od njihovih sunarodnjaka koji su zadavali probleme Istočnom Carstvu (Ostrogoti). Iako su gotovo neprekidno bili u zategnutim odnosima s Carstvom, Vizigoti su 451. godine postali ključni rimski saveznici u velikom obračunu s hunskim kraljem Atilom na Katalaunskim poljima u Galiji. No, to je savezništvo bilo prvenstveno uzrokovano zajedničkom opasnošću od Huna. Nakon hunskog poraza i Atilina povlačenja pod agresivnim kraljem Eurikom odnosi su ponovno pogoršani. S propašću carske vlasti na Zapadu u Hispaniji su udareni temelji novog moćnog barbarskog kraljevstva Vizigota, koje će potrajati do 711. godine, godine arapskog osvajanja Pirenejskog poluotoka.

Što je od toga viđeno u filmu o Gotima?

Nonsensi i stereotipi

Uopće, cijeli ovaj dokumentarac obiluje stereotipima poput: »divlji barbari«, »civilizirani Rimljani«, »okrutni gospodari« u mjeri koja obilato premašuje prosječan školski referat jednoga za povijest slabije zainteresiranog učenika. Uvodni dio filma čine scene vizigotskog osvajanja, pljačke i uništavanja Rima, praćene glasom naratora. U izgovorenim tekstovima se nekoliko puta naglašava suprotnost »civilizirani Rimljani – okrutni barbari«, vojska barbara opisuje se kao »divlja«, a spomenuta je i složena »rimske prevare i zlostavljanja« te »barbari dovedeni do ruba«. Ne bi tim, u najbanalnijoj formi i u osnovi točnim konstatacijama, trebalo biti nikakva prigovora, kad zatim ne bi slijedile sekvence u kojima se Goti opisuju kao »ponosni i mirni poljodjelci«, »mirni Goti« i tome slično. U tom ćemo dijelu filma iz usta uvaženog P. Heathera imati priliku čuti i rečenicu koja zaslužuje da ju se citira: »seosko gospodarstvo bazirano na poljoprivredi.«, ma što god to trebalo značiti. I ukratko, da skratimo priču, među takve mirne Gote provalili su divlji i okrutni Huni. Gotima nije preostalo ništa drugo do li da se sklone na teritorij Carstva južno od Dunava. Iako su od Carstva očekivali zaštitu, Rimljani, »okrutni i sebični nalagodavci«, smjestili su ih u »koncentracione logore« i kao regrute novačili u carsku vojsku. »Dugogodišnje rimsko varanje i izgladnjivanje« dovelo je do gotske pobune. Da ne bude zabune, opisana zbivanja trajala su manje od dvije godine.

Opis Gota, kako ga donose autori ovog uratka, neodoljivo podsjeća na opis sjevernoameričkih indijanskih plemena iz velikih ravnica u drugoj polovici XIX. stoljeća i njihov odnos s bijelim osvajačima koji su te mirne prerijske lovce na bizone nemilice progonili, istrebljivali, i što je najvažnije, neprekidno varali sporazumima koje sami nisu poštivali. Otprilike u desetoj minuti filma R. Mathisen mrtav hladan izjavljuje za Gote: »Trgovali su s Rimskim Carstvom. To im je bilo jako zanimljivo.« Smiješnih momenata u ovom filmu evidentno ne nedostaje. Evo još jednog primjera: Goti »... kreću na smrtonosni marš kroz puste predjele.« Ovo smrtonosni, se ne odnosi na Gote koji umiru na maršu, već na stanovništvo provincija, to jest »pustih predjela«. Nadalje se kaže da su Rimljani, iako su bili rimski saveznici, Gote nakon Hadrijanopola doživljavali kao proste i opasne barbore. Očito je da nisu bili ni kulturni ni bezopasni. Doživljavali su ih tako zbog više desetljeća pljačkaških provala, i to ne Rimljani već stanovništvo ugroženih provincija.

Faktografske netočnosti i krupne pogreške

Prva od faktografskih netočnosti i krupnih pogrešaka odnosi se na obraćanje Gota za pomoć Rimu. Pravi je problem što je ta je tvrdnja ilustrirana velikom kartom Rimskog Carstva i strelicom koja se ekranom kreće od obale Dunava prema gradu Rimu. Međutim, Goti se obraćaju osobno caru Valensu koji rezidira u Konstantinopolu. Grad Rim već gotovo jedno stoljeće nije bio istinska prijestolnica Carstva. Od Dioklecijanovih vremena i tetrarhije carevi nisu vladali iz Rima, već su carski dvorovi sagrađeni u Nikomediji, Solunu, Trieru i Milanu, a rimski je Senat izgubio bilo kakvu važnost. Od Konstantinovih vremena nova je prijestolnica – od 330. godine i službeno – postao Konstantinopol.

Ni rimska vojska u Valensovo doba nije bila ono što su autori filma pretenciozno nazivali »rimskim elitnim pješaštvom«. Jednako tako, prema rimskih vojnika prikazana u filmu standardne su uniforme i oprema legionara prve polovice 1. stoljeća, i nikako ne odgovaraju izgledu i opremi rimskih vojnika s kraja 4. stoljeća. Općenito, ni ustroj rimske vojske tog doba nije nam zbog nedostatka izvora dobro poznat. Na vrhuncu moći rimska se vojska obilato služila pomoćnim trupama (*auxilia*), što se slabljenjem rimske moći postupno izgubilo. Tijekom ranog Carstva redovna je praksa bila i da se pojedine postrojbe, u cijelosti ili pojedini njihovi dijelovi, po potrebi prebacuju iz jedne u drugu provinciju, često u kriznim situacijama. Takve jedinice, okupljene za određenu svrhu u određenom trenutku i gotovo u pravilu sastavljene od više različitih postrojbi nisu dobivale naziv legije ili kohorte jer se očekivalo da će se nakon obavljenog zadatka vratiti u svoje matične postrojbe. Za tako oformljene trupe korišten je termin *vexillationes*. Mi nemamo nikakvih spoznaja o tome s kakvim je i na koji način skupljenim snagama Valens krenuo protiv Gota kod Hadrijanopola. Osim toga, o općem stanju rimske vojske toga doba najbolje svjedoči Flavije Vegecije Renat u djelu *Sažetak vojne vještine (Epitoma rei militaris, I, 20)*: »Mjesto iziskuje da pokušamo iznijeti kojom vrstom oružja novake treba opremiti, odnosno zaštititi. Što se toga tiče, starinski je običaj potpuno zbrisan. Premda je naoružanje konjanika unaprijeđeno po uzoru na Gote, Alane i Hune, poznato je da su pješaci nepokriveni. Od osnutka Rima sve do vremena božanskoga Gracijana i pješačka se vojska štitila oklopima i kacigama. No, kako je poljsko vježbanje sustajalo, dok su nastupali nemar i zabušavanje, oružje se počelo činiti teškim jer su ga vojnici rijetko navlačili; zato traže od imperatora najprije da odlože oklope, a zatim i kacige. Tako je naše vojnike protiv Gota često satiralo mnoštvo njihovih strijelaca, jer su se s njima sukobili otkrivenih prsa i glava. Ni nakon toliko poraza, koji su doveli do propasti tolikih gradova, nitko se nije pobrinuo da pješacima vrati niti oklope, niti kacige. Tako dolazi do toga da oni koji se u bojnom redu nepokriveni izlažu ranjavanju, ne misle na borbu nego na bijeg. Ta što da bez oklopa i kacige radi pješak strijelac koji ne može uz luk držati još i štit? Što da u bitki rade zmajonoše i znakonoše koji lijevom rukom rukuju stjegovima, a zna se da su im glave i prsa goli?« (GM, Zagreb, 2002, prev. Teodora Shek Brnardić)

Bitku kod Hadrijanopola, grada koji prevoditelj prevodi kao Adrianople, (jednako tako prevodi i Marcianople, kojega čak i deklinira Marcianoplea) podrobno je opisao

Amijan Marcelin (kojega također prevoditelj smješta u kraj 5. st.). Iz Marcelinova je opisa evidentno da je rimska vojska bila opkoljena i stisnuta tako da vojnici nisu mogli ni mahati mačevima. Rezultat takve bitke mogao je biti samo opći pokolj. Licitiranje Petera Heathera s brojem poginulih rimskih vojnika stoga je u najmanju ruku besmisleno. Prema Heatheru, poginulo je dvije trećine Valensovih vojnika, što bi iznosilo 10 do 15 tisuća ljudi. Ali, Amijan Marcelin kao suvremenik jasno navodi bitku kod Hadrijanopola kao najgori rimski poraz nakon bitke kod Kane. Kad bi bilo prema Heatherovu mišljenju, hadrijanopolski poraz ne bi se mogao usporediti ni s Augustovim u Teutoburškoj šumi, već jedva s onim kod Trazimenskog jezera.

Nije jasno ni zbog čega bi se Alarik želio osvećivati Rimu, kako navode autori filma, nazivajući ga »veliki osvetitelj«. Osim toga, ni bitka kod Frigida ni Teodozijeve suparnik Eugenije uopće se ne spominju, iako se navodi da je u prvom danu bitke poginulo 10 000 Gota. Ako mu je već bilo do osvete, mogao je iskaliti bijes na Konstantinopolu, a zemlju za naseljavanje Goti su ionako dobili. Razloge višegodišnje seobe cijelog naroda na zapad zasigurno se ne može tumačiti željom za osvetom jednom gradu. Alarik je na kraju krajeva ipak bio samo jedan barbarin kojega se Istočno Carstvo riješilo na elegantan način, šaljući ga naime na zapad.

Prešućivanje i izostavljanje

Ni jednom riječju nije spomenuta podjela tada još jedinstvene carske vlasti između dviju osoba, careva Gracijana i Valensa, kao ni između Gracijana i Teodozija; ni jednom nije spomenut Konstantinopol kao tadašnje središte vojne i političke moći; uopće se ne spominje Stilihon, *magister militum* Zapadnog Carstva i ključna figura europske politike kroz više od jednog desetljeća; nijednom nisu spomenute, a morale su biti, političke nesuglasice između Istočnog i Zapadnog Rimskog Carstva, koje su velikim dijelom i omogućile uspjehe Vizigota, kao i drugih barbarskih grupacija; nisu spomenuti ni Alani, a ni drugi germanski narodi s kojima su Goti bili u čestim sukobima. Čak štoviše, ne spominje se ni jednom riječju svećenik Wulfila, koji je preveo Bibliju na gotski i ubrzao pokršćavanje Gota, proces koji je među Gotima otpočeo i prije no što je navedeni arijanski svećenik otpočeo svoju misiju. Da stvar bude bolja, arijanska forma kršćanstva, osuđena na Nikejskom koncilu 325. godine, također nije spomenuta. Tako da će slabije upućen gledatelj o Gotima steći potpuno pogrešnu sliku. U filmu se, na žalost, o kršćanstvu među Gotima ne govori ništa, osim uzgredna spominjanja o prelazanju na novu vjeru tek, ali tek nakon dolaska na rimsko državno područje. Prema filmskoj verziji, Vizigoti bi na seobu preko Dunava polazili kao pogani koji se za savjet obraćaju svojim šamanima. Još jedna krupna faktografska pogreška. Čak štoviše, Goti strahuju od kršćanskog cara Valensa.

Jednako takvu pogrešnu sliku zainteresirani će gledatelj laik steći i o odnosima između Gota i rimske vlasti. Jer ti su odnosi prikazani ne samo neobjašnjivo konfuzno, već i apsolutno nerealno te najvećim dijelom potpuno pogrešno, o čemu je već bilo riječi.

Odnosi Gota i Rimskog Carstva bili su daleko od onih prikazanih u ovom dokumentarcu, a Goti su bili sve drugo samo ne »mirmi poljodjelci«. I stoga, školskim rječnikom rečeno, ovaj filmski uradak ne zaslužuje prolaznu ocjenu.

Zlatko Šešelj

Rimski krimić

John Maddox Roberts: *SPQR/Oskvrnuće*,
Fraktura, Zagreb, 2009.

O prvoj knjizi »rimskih krimića« američkog pisca Johna Maddoxa Roberta već je objavljen prikaz u ovom časopisu, pa će se ponovna recenzija jednog žrnovskog pisca činiti prilično neobičnom. No povod su ovoj recenziji neke pojave u prijevodu i redakтури kojih u prvim dvjema knjigama o kriminalističkim istragama Decija Cecilija Metela Mlađeg u sutonu rimske republike, tamo negdje nakon Suline diktature, nije bilo.

Ali prije no što se pozabavimo samom konkretnom hrvatskom inačicom Robertsova romana, želio bih ponešto progovoriti i o »scenografiji« autorovih fabula, te malo razgrnuti slojeve ovih zanimljivih romana, jer sudim da se i na taj aspekt Robertsova djela treba osvrnuti.

Prije svega, Roberts je doista žanrovski pisac: autor je kriminalističkih priča jednako tako iz suvremena života, kao i iz rimskoga svijeta. Pa što nas onda uopće može zanimati u takva autora kojem je detekcija i akcija zadani okvir žanra kojeg se i naš autor čvrsto pridržava? Ima li u tim romanima – a uz svu recentnu afirmaciju žanrovske proze (kojoj su u nas poglavito pripomogli Pavličić i Tribuson) ona i dalje trpi prezriive poglede tzv. »ozbiljne« književnosti – i čega što bi nadilazilo puku radoznalost pasioniranog čitatelja krimića (poput potpisnika ovog teksta)? I napokon, kako pojava ovih Robertsovih krimića (a »rimska« serija njegovih detektivskih romana doseglja je brojku dvanaest) korespondira s interesom domaće publike za događanjima iz antičke prošlosti?

Podimo redom.

Riječ je dakako o punokrvnim romanima detekcije poniklima u kontekstu američkog detektivskog romana u kojem uz razbijanje zagonetke (zločina naznačenog na početku romana) važnu ulogu igra i gruba stvarnost: ne samo u realističkom prikazivanju života, već stvarna grubost u kojoj detektiv često trpi batine. Američki je detektivski roman (a sjetimo se da je rodonačelnik žanra upravo Amerikanac: Edgar Allan Poe, no štafetu su ubrzo preuzeli britanski autori oslonivši se na iskustvo gotskog romana) stvorio lik detektiva borca umjesto detektiva mislioca (čuvene »male sive stаницe« Herculea Poirota), a zločin iz aristokratskih krugova prebacio na prljave i opasne ulice velegrada.

Roberts kreće istim putem, ali njegove prljave i opasne ulice nisu ulice Chicaga ili New Yorka, već ulice Rima, a detektiv će umjesto pištolja nositi *gladius*. No Roberts bez ikakve muke otkriva istu shemu zločina (i njegovih izvora) i u antičkom Rimu. Uostalom, ljudske mane nisu se ni u najmanjem dijelu promijenile u tih dvadeset stoljeća koja dijele rimsku svakodnevicu od ove naše. Pohlepa za novcem i (političkom)

moći, strasti i intrige posvema su jednake u modernim megalopolisima i onim antičkim. Uostalom, znameniti je glumac Peter Ustinov (koji je – koincidencije li! – vrlo uspješno u nekoliko filmova utjelovio jednog od najvećih literarnih detektiva, Hercule Poirota) prije tridesetak godina vrlo duhovito usporedio Sjedinjene države i Rimsku republiku tvrdeći da frapantno nalikuju jedna na drugu.

Roberts je dakle naprosto »premjestio« detektiva iz tzv. »tvrđog« američkog krimića u drugu scenografiju i dobio sjajan rezultat.

No ovdje tim krimićima treba priznati još nešto: promjena »scenografije« izvršena je izvanredno, poglavito zbog toga što se Decije Cecilije Metel Mlađi ne kreće nekim apstraktnim rimskim prostorom/vremenom, već sasvim konkretnim, povijesno potvrđenim. Roberts je svojim rimskim krimićima u većoj mjeri nastavio književni prosek uspostavljen tzv. *non fiction* prozom (popularnom od početka sedamdesetih godina 20. stoljeća) u kojem se na povijesna zbivanja – i to ona velikog intenziteta – »naljepljuju« jednostavne ljudske sudbine fikcijskih likova koji postaju neka vrsta »skriivenih aktanata« prave povijesti.

Roberts prema tomu za fabularni okvir svakoga romana izabire neki izvanredan/znaimenit/fatalan trenutak rimske povijesti nakon Sule (a taj je odsječak prebogato skandalima i političkim podmetanjima velikih razmjera) te svog mladog aristokrata detektiva (čiji kliker radi brzo a nije lišen ni hrabrosti da se fizički sukobi s protivnicima pokazujući ipak dovoljno ljudskih osobina – među ostalim i straha – da ne bude plošna marioneta svoga autora) dovodi u blizinu rimskih velikana: Cezara, Cicerona, Lukula, Metela, ali i hulja poput Klodija Pulhera i njegove sestre Klodije (fatalne žene zbog koje je uvenuo Katul).

Robertsov se roman dakle pretvara u panoramu rimskog života toga vremena i to u njegovoj punini koja – ruku na srce – posve nedostaje u povijesnim djelima o tom dobu. Zato je tako lako u tim tekstovima stvarno »vidjeti« i »doživjeti« Rim kao što »vidimo« i »doživljavamo« 5. aveniju ili Brooklyn a da ih stvarno nismo ni vidjeli ni doživjeli. I to je još jedan sloj Robertsovih djela koji je izvanredno uspio. I pri tome doista nema puno »stvarnih« pogrešaka. Ima ih, dakako, ali su i te pogreške ili nespretnosti razumljive u kontekstu žanra. A možda su i propust ili nesnalaženje prevoditelja (kad, naprimjer, govori o minutama u mjerenju protoka vremena i tomu slično).

U ovom se romanu – *Oskvrnuće* – radi o poznatom događaju kad se na svetkovinu *Bona dea*, kojoj su smjele pristupiti samo udane žene, ušuljao neobuzdani Klodije Pulher preodjeven u ženu. Kad je podvala otkrivena nastao je velik skandal, to više što je *pontifex maximus* te godine bio sam Julije Cezar (inače Klodijev »poslodavac« i zaštitnik).

Na taj poznati događaj nadograđuje Roberts kriminalističku priču, leševe, smrti, ubojstva, znakove, pa i neki primitivni starorimski CSI – Grka liječnika Asklepiodota. Čitajući tragove i razgrčući skrivene znakove Decije Cecilije Metel Mlađi otkriva i cijelu tajnu (bez konačne kazne i obračuna – sukladno drugačijem civilizacijskom kontekstu koji ne poznaje taj tip istjerivanja pravde i gdje sudski sustav djeluje drugačije: zatvorske kazne na neko vrijeme, naprimjer, uopće nema), ali i cijelu panoramu političkih spleta i klanskih povezanosti koje su dominirale rimskim poslovima toga doba.

U svakom slučaju Robertsovo se *Oskvrnuće* može čitati na površinskoj razini običnog krimića: zaplet počinje ubojstvom i završava odgonetkom, no uz to će malo koncentriraniji čitatelj dobiti i cijelu paletu informacija o Rimu, o njegovoj povijesti, o zapletenosti njegovih društvenih struktura, o znamenitim govornicima, političarima i umjetnicima, o običajima i vanjskoj politici najmoćnije države svog vremena.

I tu se postavlja pitanje publike. Ona bi, načelno, morala biti sposobna prihvatiti Robertsov prikaz rimske političke scene ako je završila srednju školu, jer je većina »ključnih riječi« pokrivena programom srednje škole. Za ono što ne pokriva uobičajena razina obrazovanja pobrinuo se iscrpan Glosar, s najvažnijim civilizacijskim »pomacima« na koje valja računati.

U svakom slučaju, pred nama je sjajan krimić višestrukih vrijednosti, uz čiju pomoć i oni kojima je dosadno ili preteško čitati povijesne knjige mogu zaviriti iza zavjesa rimske moći.

A sad na kraju i odgovor na pitanje: zašto recenzirati treću knjigu serije o Deciju Ceciliju Metelu Mladem kad ona ni na koji način ne strši u nizu koji je pred nama? Što je to u njoj takvo da zaslužuje prikaz u časopisu specijaliziranom za antičke teme?

To je ovog puta nedopustivo srozavanje razine prijevoda rimskih imena i pojmova. Već kad otvorimo korice da bismo se upustili u užitak novih rimskih zagonetki pred nama se pokazuje karta antičkog Rima s nazivima poznatih sedam brežuljaka. Pogledate li ih, zgranut će vas da je brežuljak Celij u toj karti postao CELESTIN (kao ime sveca). No dobro, pomislit ćete, pogriješeno je na karti, svakome se to može dogoditi. No kad krenete čitati dalje, vrvjet će tekst lošim adaptacijama rimskih imena: tako je Pizon postao Piso (deklinira se Piso, Pisa!, ko Marko, Marka, da ne povjeruješ), Scipion je Scipio (genitiv mu je, dakako, Scipija) i tako na mnogo mjesta.

Kako u prva dva romana nije bilo tako, pitamo se što je pridonijelo takvom padu razine prijevoda? Vjerojatno zbog brzine prijevoda nije redigirao nitko od profesionalaca. Moram priznati da me takav neodgovoran postupak posebno ljuti, jer bi svakoj nakladničkoj kući – a Fraktura ima visoke standarde izbora autora koje objavljuje i prevodi – moralo i te kako biti važno poraditi na tome da se bogati fundus antičkog nasljeđa (a hrvatska je tradicija dosta bogata i prijevodnom literaturom) publici prezentira u optimalnoj formi. Uostalom, ako je u pitanju prijevod koji se referira na antiku, zar je tako teško zamoliti nekoga od klasičnih filologa da baci pogled na prijevod i dotjera ga upravo na toj razini?

Jer ako je autor velikom akribijom »oživio« drevni Rim, zar nije bilo pitanje elementarne korektnosti da se istom akribijom pobrine da hrvatska inačica bude jednako tako dobra?

Nadajmo se samo da se ovakvi propusti u slijedećim romanima neće dogoditi.